

Nicolae Titulescu történeti ábrázolásához

(I. M. Oprea: Nicolae Titulescu's diplomatic activity.
Bucharest, 1968. 189 l.)

A román történetírás az utóbbi években feltűnően nagy figyelmet szentelt Nicolae Titulescunak, a két világháború közötti időszak kimagasló román diplomatájának. Számos cikk, tanulmány, közlemény mellett 1968-ban a román történészek idegennyelvű folyóirata külön számban foglalkozott a jeles államférfi életével és tevékenységével. M. Oprea tollából pedig 1966-ban terjedelmes monográfia rajzolta meg a nagyhírű diplomata életpályáját. (A jelen könyv ennek a román nyelven publikált munkának rövidített változata.) A nagyfokú érdeklődés felkeltése nyilván számos — köztük jónéhány, e sorok írója előtt ismeretlen — tényező eredménye. És ha e tényezők között feltételezhetően találhatók politikai szempontok is, nem kétséges, hogy az érdeklődés a történetírás belső fejlődéséből is következik. A román történetírás ugyanis — benyomásom szerint — nem kevésbé szenvedett, vagy szenved az 50-es évek dogmatikus felfogásának súlyos béklyóitól, mint a 60-as években a magyar történetírás szenvedett, s így bizonyos történeti események, személyiségek szerepének kritikai újraértékelése, a román nemzet történeti múltjának újbóli átvizsgálása e szellemi béklyóktól való megszabadulás jogos óhajából is fakadhat. Titulescu személye alkalmasnak mutatkozott egy ilyen újraértékelésre. Kimagasló államférfiúi képessége, magas szintű s hatékony diplomáciai tehetsége, az a nagyfokú elismerés, mely személyét a Népszövetségben s a nyugati országokban övezte, messze túlemelték őt a kor tucatpolitikusainak szintjén. Pályafutásának eredményei mellett politikai bukása is — mely a fasiszta és antifasiszta erők nemzetközi küzdelméhez kapcsolódott — állásfoglalásra készítette személyét illetően az új román történetírást. Oprea könyve Titulescu tevékenységének jelentőségét elsősorban abban látja, hogy „jelentős épületelemekkel járult hozzá a világ-diplomácia épületéhez, mivel megértette a népek békeharcának jelentőségét, átérezte a nemzetközi politikai élet ritmusát s tendenciáját azon polgári korlátainak keretén belül, amelyben élt, s tevőlegesen hozzájárult ahhoz a harchoz, mely a népek célkitűzéseinek megvalósításáért folyt”.

E következtetésekhez úgy jut el a szerző, hogy rendkívül sokirányú anyaggyűjtő munkával kíséri végig Titulescu életét s pályafutását. Az 1882-ben birtokos családból született Nicolae Titulescu családi körülményeit és briliáns egyetemi pályafutását a craiovai levéltár, az egyetemi újságok s parlamenti napló segítségével rekonstruálja a monográfia. Diplomáciai tevékenységének kezdete, a békekonzferencián való részvétele, majd londoni nagyköveti munkája, szerepe a magyar optánsok problémájának nemzetközi diplomáciai csatározásaiban az irodalmon kívül ismét az újságok, a Take Jonescu levéltári hagyaték, valamint a román párttörténeti levéltár anyaga alapján rajzolódik ki az olvasó előtt. A Népszövetségben kifejtett aktivitásának leírása az általános diplomáciatörténeti

irodalmon túlmenően, elsősorban a román külügyminisztérium rendkívül érdekes dokumentumaira alapozódik.

Jórészt hasonló forrásokat használ a Titulescu külügyminiszteri tevékenységét feldolgozó — egyébként legérdekesebb — fejezet. Itt azonban a külügyminisztérium iratai mellett a királyi ház irataiból is olvashatunk, de a francia angol, német külügyminisztérium kiadott dokumentumaira és Horthy Miklós irataira is támaszkodott a szerző következtetései összefoglalásában.

Az emberi és politikai kvalitások — ma már ez nem újság a marxista történetírásban — nem esnek feltétlenül egybe a politikusok világnézetével, állásfoglalásával. A kiváló diplomata, nyelvtelhetség, lenyűgöző szónok és nagyfokú analízáló, meggyőzési készséggel rendelkező Titulescu betörhetett volna — mint ahogy tényleg be is tört — a nemzetközi diplomácia élvonalába, anélkül, hogy kapcsolatba került volna a kor haladó áramlataival. De került-e vajon? Oprea könyvének tanulsága szerint igen. Titulescu, mint külügyminiszter a 30-as évek közepén harcolt az agresszió fogalmának helyes meghatározásáért, a Népszövetség hatékonyra tételéért, felismerte a német fasizmus veszélyét, a kollektív biztonsági rendszer szükségességét, arra törekedett, hogy e rendszer kialakítása érdekében létrejöjjön a román—szovjet diplomáciai kapcsolat, majd a segélynyújtási egyezmény. Ez vezetett bukásához is. Az erősen franciás műveltségű, francia orientációjú liberális Titulescu régóta „bête noir”-ja volt az egyre erősödő román szélsőjobboldali fasiszta pártoknak. A Szovjetunióhoz való külpolitikai közeledése miatt betelt a pohár, annál is inkább, mivel ennek az elgondolásnak az uralkodó liberális pártban is tevékeny, befolyásos ellenzéke volt.

Utolsó éveit Titulescu hazájától távol, mondhatni politikai száműzetésben, Franciaországban tölti, újból és újból azokért a külpolitikai célkitűzésekért harcolva, melyeket egész életében hirdetett. Ezek az elvek, melyek a versailles-i rendszer bizonyos liberális értelmezéséből és védelméből álltak, a 30-as évek végén egyre vesztettek erejükből, befolyásukból, hogy a második világháború kirobbanásával, a fasiszta támadással, tehát éppen abban az időszakban, mikor eredeti erkölcsi és politikai értékük ismét megerősödött, s a világpolitikában pozitív tartalommal bírt, látszólag végleg elmerüljenek. Hazájának bukását, a fasiszta kormány hatalomrajutását és a német „tancsapatok” „önkéntes” behívását Titulescu már alig élte túl —; 1941 márciusában Cannesban elhunyt.

Hangsúlyoztuk már, hogy Oprea könyvének érdeme mindenekelőtt elkészültében, a megmozgatott nagy forrásanyagban, Titulescu pályafutása egyes mozzanatainak alapos elemzésében, stílusos összefoglalásában áll. Egy olyan polgári liberális, hazáját forrón szerető, fasizmus ellenes államférfi képe rajzolódik ki Oprea könyvében, aki tehetségével, politikai meggyőződésének erejével a 30-as évek fasizmus felé tendáló, vagy avval megbékülni kívánó politikusaival szemben méltán sorolható a kor legjobbjai közé. Ebben az értelemben Titulescu személyisége valóban megköveteli és megérdemli a történelmi megközelítést, méltó helyére állítását. Oprea könyve elsősorban ezt szolgálja, s ennek az igénynek bizonyos vonatkozásban eleget is tesz. A szerző s a mű érdemeit szem előtt tartva is meg kell azonban jegyeznünk, hogy észrevételeink a könyvvel szemben túlmennek a szokásos néhány kisebb vagy nagyobb jelentőségű megjegyzésen, s érintik a könyv szemléletét, módszerét, forrásközlését s ebben az értelemben értékét is.

Mit értünk szemléleten? Mi is úgy véljük, hogy ideje szembenéznie a marxista történetírásnak a dogmatikus szemlélettel, illetve annak erős maradványaival. Ezen belül különösen nehéz, bonyolult feladat a 20. század polgári

politikusainak történelmi ábrázolása. Oprea könyve ennek a feladatnak megfelelő leegyszerűsítéssel próbál eleget tenni. Titulescu pályafutása nála teljesen egyenesvonalúvá válik. Harcolt a román nemzeti érdekekért, s e harc a 30-as években a németellenesség, vagy mondjuk az antifasizmus vonalába torkollott. Tehát a dogmatikus történetiszemlélet esetleges nemzeti szűkkeblésével szemben — esetleges, hiszen emellett az 50-es évek írásait az ellenkező véglet is jellemezte — az új történetiszemléletet az 1918—19-es és akét világháború közötti román külpolitika ábrázolásában a teljes kritikátlanság jellemezné, — amennyiben és ameddig ez a külpolitika a status quo-t védte, és német-, ill. fasiszta-ellenes volt. Az ilyen felfogásban a dogmatizmust, nevén nevezve a gyereket: bizonyos nacionalista tendencia, a két világháború közötti román külpolitika alaptételének átvétele váltja fel. Ilyen tételek: 1. a versailles-i rendszer segítségével létrejött Romániának, mint a román nemzeti egység megvalósításának kritikátlan szemlélete. Ebből adódik, hogy azok a nemzetközi problémák, melyek 1919 után Romániával kapcsolatban felmerülnek, a szerző számára előre eldöntöttek. „A románok a status quo-t védték, tehát igazuk volt.” Anélkül azonban, hogy a legesekélyebb mértékben is a korszak magyar revizionista követeléseinek álláspontjára helyezkednénk, meg kell említenünk, hogy a román határok három irányban legalábbis vitatottak voltak, s nem csupán a román nép nemzeti egyesülésének, hanem a versailles-i békeszerződés egyoldalúságának, s a pillanatnyi hatalmi helyzetnek voltak a következményei. Míg egyfelől a román külpolitika ennek a kétségtelenül súlyos problémának valami ésszerűbb, igazságosabb rendezésétől elzárkózott, — nem kétséges, hogy a magyar külpolitika, mely szintén nem az igazságos rendezést akarta, ebben erősítette — másfelől a korabeli román belpolitika s nemzetiségpolitika az egész ún. kisebbségi kérdést még súlyosabbá tette s a rendezés nehézségeit méginkább elmélyítette. Az a körülmény, hogy egyes, a versailles-i békerendszer revíziójára törekvő országok a 30-as években a náci Németország szövetségesei lettek, még nem teszi a versailles-i rendezést akár igazságossá, akár Európa békéjét előmozdítóvá, sem annak kritikátlan védelmezőjét feltétlenül progresszív politikussá. Sőt, továbbmenve, a történetírásnak szembe kell néznie avval a ténnyel, hogy éppen a rendezés hibái is hozzájárultak a második világháború érlelődéséhez. S ha ennek megítélésében a történeti irodalom sok vonatkozásban meg is oszlik, az bizonyos, hogy a mai európai történetirodalomban aligha található olyan könyv, amely annyira kritikátlan lenne a versailles-i békerendszerrel szemben, mint Oprea munkája.

2. Másik alaptételnek tekinthető a könyvben a nagyhatalmak s a kis országok viszonyának egyoldalú beállítása. A szerző a kis országok belpolitikai erőit figyelmen kívül hagyja, külpolitikájuk hódító törekvéseit elmellőzi, nemzetiségi politikájukról hallgat, s egyoldalúan azt a 20. században kétségtelenül erősen érvényesülő tendenciát hangsúlyozza, hogy a nagyhatalmak állandóan s többnyire nem sikertelenül arra törekednek, hogy akarataikat a kis országokra rákényszerítsék. Ez kétségtelen igazság, sőt fontos igazság. Mégsem a teljes igazság, hiszen a kis országok reakciós konzervatív erőiről, imperialista hatalmi törekvéseiről a szerző nem ejt szót, elsiklik afelett, hogy a háború utáni rendezések körüli vitákban sok esetben a szélsőséges román hódító törekvéseket egyes nagyhatalmak voltak kénytelenek szűkebb keretek közé szorítani, s nem említi, hogy a háború utáni rendezés során az ellentétek általában nem Románia és a nagyhatalmak között polarizálódtak, hanem a román külpolitika ügyesen kihasználva a nagyhatalmak ellentéteit, többnyire az agresszívabb francia

imperializmus védőszárnya alatt próbálta s tudta is érvényesíteni elképzeléseinek jó részét. Természetesen a francia külpolitika elsősorban saját érdekeit, s nem a román érdekeket nézte; ezért volt kénytelen egyes esetekben már angol és amerikai partnerével együtt fellépni a terjeszkedési törekvések, a nemzeti szuverenitást pajzsul tartó, a román nép egységescsedését ürügyként felhasználó, szabad nemzetiségi elnyomást biztosítani kívánó román politikával szemben. Ennek az egyoldalú beállításnak a következménye az is, hogy az első világháború utáni békeszerződésekről nem tudjuk meg, hogy ezek nem csupán a román nép egyesülését szentesítették jogilag is, hanem Románia területének és lakosságának megháromszorozását is, de megtudjuk, hogy Romániát a nagyhatalmak egyoldalú gazdasági engedményekre kényszerítették, amennyiben meg akarták vele fizettetni a Monarchia adósságainak azon részét, mely a Romániához csatolt területekre esett. Hasonlóan a nagyhatalmakat vádolja a könyv a belügyekbe való beavatkozással, a román nemzeti szuverenitás megsértésével amiatt is, hogy azok a Románia lakosságának 30⁰/₀-át kitevő nemzetiségek jogait a békeszerződésben nemzetközileg biztosítani kívánták (35. l.).

Vitatható a könyv forráskezelése is. Titulescu szépen fogalmazott beszédei nem mindig adekvát kifejezői külpolitikájának, Oprea viszont ezekre alapozva „tisztá” diplomáciatörténetet ír, amelyben a gazdagság és politika bonyolult érdekeit nem egyszer elmellőzve, sokszor stilizált, szépített képet nyújt mind a román külpolitikáról, mind annak vezetőjéről.

Nem kellően-elemzett a könyvben a Kis-Antant kérdése sem. Nincs ábrázolva a 30-as évek bonlási folyamata, melyet részben — mindenekelőtt éppen Romániában — a fasiszta erők, ekkor még erősen belpolitikai indítású erősödése idéz elő, részben pedig gazdasági érdekek, melyeket a szerző teljesen figyelmen kívül hagy. A pohárköszöntők, a szép nyilatkozatok így jórészt elfedik a politika tényleges hajtóerőit (83. l.), nem beszélve arról, hogy a Kis-Antant kohéziós erőin belül Románia nagyobb jelentőséget kap, mint Csehszlovákia, ami aligha felel meg a történelmi tényeknek. Nem jár jobban a Balkán-Antant kérdése sem. Hiába a szerző jószándéka: ha nem elemzi behatóan az 1919 után kialakult helyzetet, határvitákat, konfliktusokat, akkor nem tudja megérteni, mi az oka a kis országok ellentétéinek, szövetségi rendszerük gyengeségének és ellentmondásainak. Nemesak a könyv általános elemzésében lelhetők fel ilyen hiányosságok. Nem csupán a diplomáciai vitákat, nyilatkozatokat szakítja el a gazdaság s politika erőitől, de a szorosan diplomáciai ténykedés figyelemmel kísérésében is felfedezhetünk hiányokat. Titulescu politikája a szovjet—román megegyezés kérdésében sem olyan egyenesvonalú, mint azt a könyv ábrázolja. Ez alkalommal elegendő csak egy iratra hivatkozni, mely, úgy tűnik, elkerülte a szerző figyelmét. A francia külpolitikai iratok I. kötetének 241. sz. dokumentumára gondolunk, melyben Titulescu 1932. október 11-i Herriot-val folytatott beszélgetéséről van szó. Ennek során Titulescu bejelentette, hogy átveszi a külügyminiszteri tárcát, de a román—szovjet megnemtámadási szerződésbe olyan pontot kíván beiktatni, mely előreláthatóan a tárgyalás kudarcához vezet. Így érthető, hogy ugyanezen kötet 251. sz. iratában arról van szó: „M. Titulescu semble bien s'être fait l'instrument conscient ou inconscient des intrigues allemandes.” Távrolról sem állítjuk, hogy ez volna a hiteles Titulescu-kép, de ez is hozzátartozik.

Hosszan sorolhatnánk még hiányérzeteinket, nem utolsósorban számon kérhetnénk Titulescu bukásának belpolitikai okait, a román külpolitika további menetét s más kérdéseket. Oprea könyve egy nagy román államférfinak óhajtott megérdemelt emléket állítani. Ha munkáját — benyomásunk szerint — nem koro-

názta teljes siker, akkor az forráskezelési hiányosságai mellett a kritikai szellem hiányából származik.

A nemzeti érdekek megbecsülése marxista történészeknél — bizvást állíthatjuk, nemcsak marxista történésznél, de minden színvonalas történésznél, — sohasem lehet az adott külpolitika feltétlen igazolása, a nemzeti és nemzetközi konfliktusok leegyszerűsítése. *Right or wrong my country* — szép mondás, de történésznek rossz tanácsadó. Míg a történeti körülmények sokoldalú elemzése hiányzik, míg egyes dokumentumok kiemelődnek, mások pedig elmellőztetnek, amikor a történész a szavakat nem mindig veti egybe a tettekkel, s a frázisok mögött nem keresi a politikai lényegét, addig Titulescu képe sem lehet teljes.

Sok érdekes tanulsággal, benyomással, új értesüléssel tettük le tehát kezünkől Oprea életrajzát a kiváló román diplomatáról, de annak olvasása után teljesen meggyőzve csak arról voltunk, hogy Romániában még rosszabbul fordítják a történeti munkákat angolra, mint Magyarországon.

Ránki György